

'מנחה טהורה'
מאת הרב דניאל וולף, אלון שבות תשס"ט, 348 עמ'

בשנת תשנ"ז פרסמה ישיבת הר עציון¹ את שיעוריו של ראש הישיבה, מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א (להלן הרא"ל), על מסכת טהרות. השיעורים שיקפו תפיסה למדנית ייחודית, שצוינה אז על ידי עורכי הספר:

...בשיעורים מודגשת ההסתכלות על עולם ההלכה הרחב כמכלול אחד, שכל פרט בו אחוז ושלוש בפרטים האחרים. לא לקט של "וורטים" או אוסף של הברקות מקומיות לפנינו, אלא מבנה מגובש ומעוצב, המנחה את הלומד הנבוך בשבילי הטהרות העלומים.

לשיעורים צורפו הערות שוליים שנכתבו בידי תלמידו של הרב, הרב דניאל וולף. עתה מגיעה לידינו יצירתו של התלמיד, פרי עיבוד של שיעורים שבעל פה, שבה הוא ממשיך ומרחיב את בניין המכלול ההלכתי של סדר טהרות.

כמו שיעורי הרא"ל, גם חיבורו של הרב וולף עומד על שני יסודות. הראשון כבר הוזכר: ההלכה בתור עולם מגובש ומסודר, מכלול שבו כל פרט מוצא את מקומו ההגיוני והמתבקש. היסוד השני הוא השיטה שבה מתגלה בניין מפואר זה – ההעמקה שנועדה לגלות את המנגנון הרעיוני העומד בתשתיתם של הדינים ומפעיל אותם. ואולם, בהשוואה לספר הראשון, בחר הרב וולף להתמודד עם אתגר זה בצורה שונה. שיעורי הרא"ל צמודים למסכת טהרות (אחת ממסכתותיו של סדר טהרות) ומנצלים את הלימוד בה, משנה אחרי משנה, כמנוף ומבוא להקניית מושגי יסוד כלליים. ספרו של הרב וולף אינו ערוך לפי רצף טקסטואלי כלשהו, אלא מתקדם לפי נושאים החובקים את עולם הטהרות בסדר הגיוני, מן הכללים המקיפים ועד לנושאים וסוגיות ממוקדים יותר.

פרק טיפוסי בספר יפתח בהצגת תופעה הלכתית, ויעמוד על השאלה הראשונית, "הבריסקאית", ביחס אליה: מה המושג השולט בתופעה זו, וכיצד יש להבינה

1 הספר נסקר במדור זה במעלין בקודש א.

לעומקה? ככלל, מתברר שישנה יותר מדרך אחת להשיב על שאלה מעין זו, ויתברר גם שמקורות שונים בחז"ל ובראשונים יצביעו על ההבנות השונות. המחבר מציג באופן שיטתי ובהיר מאוד את ההוכחות לאפשרויות השונות, ואת ההשלכות וה"נפקא-מינות" הנובעות מהן.

בדרך הלמדנות הקלאסית

בלמדנותו, הרב וולף הוא חניך השיטה הבריסקאית על פי מסורתו של הגרי"ד סולוביצ'יק, רבו של הרא"ל, שמקורה בתורת סבו של הגרי"ד, ר' חיים מבריסק. בעבר לא היו עוררין על מעמדה של "בריסק" כדרך המלך בלימוד הגמרא בישיבות המרכזיות של הציונות הדתית, ודרך זו השפיעה רבות גם על הישיבות התיכוניות. אולם כבר כמה שנים עדים אנו לתחרות גוברת בין גישות לימוד שונות, התוקעות יתד במסגרות החינוך והלימוד ברמות השונות. המחבר מעיר בהקדמתו על המערערים שיצאו בשנים האחרונות על צורת הלימוד הקלאסית, ומביע את התקווה שספרו ימחיש "שלמדנות ברמה גבוהה ובשיטה המקובלת מרבתינו עדיין מתרחשת בין כותלי בית מדרשו".

אכן, ישנם אנשי חינוך חשובים הטוענים שבירור יסודותיה המשפטיים של התורה, כפי שנהוג באסכולת "בריסק", אינו מתאים לדורנו, וכדי למשוך את צעירינו ללימוד הגמרא יש לשים במרכז הלימוד מגמה הגותית, שתאפשר לפרט למצוא משמעות אישית-קיומית. כמה מהספרים שנסקרו במדור זה בעבר נכתבו מתוך קבלת עמדה זו או התחשבות בה. הספרים הללו משלבים חשיבה אגדית בלימוד ההלכה, לעיתים עד כדי הפיכת שני התחומים – ההלכה והאגדה – לתחום אחד למעשה, שבו המרכיב האגדתי הוא העיקר. מתוך הדיון הרחב המתקיים סביב שיטות הלימוד החדשות אגע כאן בנקודה אחת, המשיקה לנושא סקירתנו.

בספרו של הרב שג"ר זצ"ל **ובתורתו יהגה**, תובע המחבר לשנות את דרכי הלימוד המקובלות. אגב כך מתאר הרב שג"ר את השיטה הבריסקאית כצורת חשיבה "חרדית" באופיה. לטענתו, הלמדנות המסורתית הזו מניחה שישנה בתורה אמת אידיאלית מוחלטת, שאין בה כל ביטוי לעולמו האישי של הלומד ולחשיבתו העצמית. לפי הבנתו את גישת ר' חיים, הגמרא "מנוכרת"² לפרט ולמציאותו האישית, ודווקא בזה מתגלה גדולתה האלהית של התורה. חלק מן "הניכור" הוא חוסר יכולתו של הלומד מן השורה לעיין ישירות ובכוחות עצמו בטקסט – הוא זקוק למשקפיים של אחרונים

2 הרב שג"ר רגיל להשתמש בכינוי זה ביחס ללמדנות הבריסקאית.

"גדולים"). לכן צורת לימוד זו משתלבת עם עולם האמונות "החרדיות", הכופר בחשיבותה של היוזמה האנושית (למשל הציונות) ודוחה לימודים ותרבות אנושית כלליים. כל הקביעות הללו באות להדגיש את חוסר התאמתו של הלימוד הבריסקאי לתלמיד בן ימינו.

ואולם, לומדים רבים שגדלו על השיטה הבריסקאית יתקשו לקשר בין התיאור הזה של הרב שג"ר לבין החינוך שקיבלו מרבותיהם. על כל פנים – עיון בספרו של הרב וולף עשוי להפריך את הטענה שלו גם בעיני מי שטרם הכיר את השיטה. היצירה שלפנינו היא אישית מאין כמוה, הבניין הוא מקורי, והחשיבה הישרה מסתמכת על עיון בלתי-אמצעי במקורות. המחבר מחדש תפיסות והגדרות חדשות כיד הבנתו הטובה עליו. החידושים באים בדרך כלל בעקבות סקרנות אנושית בריאה – כיצד יש להבין את הדין המונח לפנינו? או בניסוח פשוט ובסיסי עוד יותר: "למה?". התורה אומרת שכלי חרס אינו נטהר אלא בשבירה – למה? אוכל מקבל טומאה רק לאחר שהוכשר במשקה – אבל למה? התשובות לשאלות הללו לא נועדו למצוא "משמעות", אלא להבין את התורה כדבעי. המחבר גם אינו חושש לחלוק על עמדתו של ר' חיים כאשר זו אינה סבירה בעיניו, בהתאם להוראת הגר"א המפורסמת שלא לישא פני איש בחיפוש אחר האמת. ובכן (במחילה מהרב שג"ר זצ"ל), שום דבר כאן אינו "מוחלט".

נגישות

הלמדנות הבריסקאית סובלת לעיתים מתדמית אזוטריה ואליטיסטית. הספרים הקלאסיים של האסכולה, המודפסים באותיות רש"י ורוויים במינוחים שנשמעים כמיועדים ליודעי ח"ן, מחזקים את הרושם הזה. תדמית זו מובלטת בספרו הנזכר של הרב שג"ר, המנסה להדריך את הקורא הממוצע "במבוכ" החשיבה הבריסקאית, כאשר הוא יוצא מתוך הנחה שהלומד הפשוט מן הסתם ילך לאיבוד נוכח הצופן הפנימי של שפת הלמדנות. אך מי שזכה להתנסות בשיטה זו מכיר אותה כמנהירה, וכמחדירה את אור התבונה והסדר ההגיוני להמוני הפרטים. שאיפת הלמדן היא שסוגיות מסובכות יזכו גם הן לפשטות והסתכלות ישרה. אחד מתלמידי המובהקים של ר' חיים בישיבת וולוז'ין כתב עליו: "חשיבות דבריו היתה בגישה המיוחדת, במידת ההגיון המופלא, באדריכלות הפנימית של חידושיו ובבדיקה המעולה של היסודות ההגיוניים המרכיבים כל סוגיה".³ השיטה מדברת אל החשיבה הרציונלית הישירה, נטולת

3 הרב יהודה לייב דון יחיא, בתוך ביכורי יהודה חלק ב, "לדמותו של הרב המחבר", עמ' 8 (בסוף הספר).

ההנחות המוקדמות. מבחינה זו, היא נגישה לכל לומדי התורה באשר הם, ונאמנת לרוחה הדמוקרטית העתיקה של ההלכה: "כל הרוצה יבוא ויטול".

נגישות זו מתבטאת יפה בספר שלפנינו. ייעודו של הספר, כפי שעולה מהקדמת המחבר, הוא עריכת היכרות עם מקצוע הטהרות, שבו הבורות שולטת יותר מאשר כל סדר אחר. הוא פונה ללומד הממוצע, שעם היותו בעל ניסיון ומיומנות בלימוד הלכתי עדיין זקוק למפה ולמצפן בגשתו אל ההלכות החמורות הללו. פתיחת שערים והקניית ארגז כלים שימושי להמשך העיון העצמי – הן מטיבן מטרות לא־אליטיסטיות. הנחת הספר היא שדווקא הלמדנות היא הכלי הראוי למטרה האמורה. כדי לערוך היכרות, יש להעמיק. המושגים הם אשר משווים צורה וקלסתר למרחבים שטרם מופו, והרי רק כאשר יש צורה ניתן לדבר על "הכרה".

עשיית סדר

יש רגלים לטענה שדווקא בסדר טהרות נטו חז"ל לסידור הגיוני של הדברים יותר מאשר בסדרי משנה אחרים. המסכת הראשונה פותחת בסידור כללי אבות הטומאה, ולאחר מכן עוברת לרשימת "עשר הקדושות" המדרגות את המקומות המקודשים לפי איסורי הכניסה אליהם בטומאה. מסכת מקוואות פותחת ב"שש מעלות במקוואות זו למעלה מזו". לא בדקתי את הדבר באופן שיטתי, אבל הרושם שלי הוא שבטהרות נוכל למצוא מספר גדול של כללים מסודרים, בהשוואה לסדרים האחרים.

אך בכל אופן ולמרות התקדים של חז"ל, מעטים הם המחברים שניסו להשליט סדר ומבנה על כלל התחום הזה. מגמה זו גלויה בהיקפו של הספר ובאופן ארגונו, וכן בהצעת הכללים העקרוניים העשויים לשוות אחדות וליצור קשרים בתוך ריבוי ההלכות.

השאיפה להתייחס לסדר טהרות כאל מכלול ניכרת מאוד בשני הפרקים הראשונים של הספר. הראשון שבהם, למשל, מנסה לתת תמונה כוללת של אופן העברת הטומאה, מבחינת ההגדרה והסיווג של החפצים המקבלים טומאה. הסתכלות פשוטה ומובנת מאליה היא שטומאה עוברת דרך מגע, תוך היחלשותה וירידתה בדרגה מאב הטומאה לראשון, שני לטומאה וכן הלאה. והנה מגלה המחבר שיייתכן שנצטרך לזהות עקרונות אחרים הפועלים כאן, אם ברצוננו להסביר חלק גדול מן ההלכות המבחינות בין יכולתם של סוגי חפצים לקבל טומאה.

העיקרון המקובל על הרב וולף הוא שקרבת החפץ לאדם ולשימושו הישיר היא הקריטריון העיקרי לעניין קבלת הטומאה. אמנם, עצם התובנה שהחפצים המקבלים

טומאה (אדם, כלים ואוכל) הם החפצים הקשורים לעולמו של האדם דווקא – אינה חידוש. תרומתו של המחבר היא בפירוט העיקרון הזה ובהפיכתו לכלל שולט. חידוש מעניין הוא ההסבר למסוגלותו המיוחדת של כלי מתכת לקבל טומאה, למשל ללא צורך בבית קיבול. הנימוק הוא שכלים אלה קשורים במיוחד לעולמו של האדם מפאת תהליך יצירתם, הדורש תחכום טכנולוגי רב, ולכן הם מקבלים טומאה בתור "מעשי אדם" ולא בתור "משמשי אדם". מכאן גם הקולא שבכלים אלה – הם לא יקבלו טומאה לפני גימורם הסופי, כאשר הם במצב של "גולמי כלים". בהמשך למהלך הכולל הזה, טוען המחבר שכל הקרוב לעולמו של אדם, ובשל כך מסוגל לקבל טומאה ברמה "חזקה", גם נטהר בקלות (טבילה במקווה) - לעומת חפצים אחרים הרחוקים יותר משימושו הישיר של האדם.

כוחו של הדיון הזה הוא בהצגת מערכה גדולה, המסדרת בתוכה פרטים רבים. ואכן, בשיעור הזה זוכה הלומד להכיר פרטי דינים ודוגמאות רבות מעולם הטהרה, כאשר שיבוצם במכלול מקל על קליטתם ומקרב אותם להבנה. המחבר משכיל לתמוך את טיעונו בדוגמאות רבות ממרחבי עולם הטהרה. העברת חלק גדול מן הדיון להערות שוליים רחבות מאפשרת העמקה נוספת למעוניינים, וגם רצף והבנה טובה לקורא הכללי יותר.

מאידך, יש לזכור את הליקוי הפוטנציאלי בדיון מסוג זה. זכורני שפעם העברתי כתלמיד בישיבת הר עציון "חבורה" על סוגיה אחת, שבה בדקתי מחלוקות שונות בין הראשונים, והצגתי אותן כנפקא־מינות לחקירה תיאורטית שהעמדתי בפתח השיעור. מו"ר הרב ליטנשטיין שליט"א, שנכח בהרצאת הדברים, העיר אחר כך שכאשר בונים שיעור סביב מהלך כזה, יש לשים לב שהדברים לא יהיו "סכמטיים" מדי. "לא אמרתי שהשיעור הזה היה סכמטי מדי", הוא הוסיף, "רק שבאופן עקרוני יש לתת על כך את הדעת". אפשר שהרב אחז במידת העדינות. בכל אופן, האתגר ברור. מסגרת עקרונית מקיפה עשויה להסביר פרטים רבים, אך היא מסיחה את הדעת מכך שייטכנו הסברים אחרים, בעלי אופי מקומי יותר. הקסם שבתיאוריה מקיפה מפתה אותנו להכניס בה את מה שאפשר, גם אם אין הכרח גמור לכך. הרב וולף מן הסתם מודע לכך, ויש

והדבר מתבטא גם בספר עצמו. נושא שתופס מקום בסקירה הכללית שבפרק הראשון, עשוי להידון יותר מאוחר ביתר פירוט, ובכך מתמלאת התמונה.⁴

סברות חדשות

לא נוכל במסגרת מצומצמת זו לעשות צדק עם כל רוחבו של הספר, ואנו מסתפקים בעמידה על כמה מתכונותיו המשובחות. הסברות החדשות הממלאות אותו הן ללא ספק אחת מהן. בעיוני בספר, התעוררה בי לא אחת המחשבה הבאה: 'הנה אני מכיר את הדין הזה 'לא מהיום' ולא העליתי על דעתי שאפשר להבין אותו כך'. כאשר חז"ל אומרים על קודשים שנגעו בטומאה שהם "נפסלו" ולא "נטמאו", ברור שכוונתם בכל זאת לומר שהם "נטמאו", והמונח המיוחד "פסול" אומר רק שהטומאה אינה עוברת הלאה – האם לא כן? והנה מתברר שייתכן מאוד שה"פסול" המדובר אינו טומאה כלל, אלא תופעה אחרת. החפץ פשוט נפסל מייעודו בעולם הקודש (הקטרה, אכילה) משום שבא במגע עם טומאה, אבל הוא עצמו אינו טמא. למרבה הפלא, כך משמע גם מפשוטו של מקרא: "הבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל" (ויקרא ז', יט). המחבר מציין נפקא־מינות להבנה זו. חדשנות כזו אינה בבחינת ציצים ופרחים בעלמא, אלא הנחת נדבך ממשי בהבנת התורה.

השראה זו ניזונה ממקורות שונים, בראשם היגיעה ושימוש חכמים. את בית גידולו העיקרי של הרב וולף כבר הזכרנו. המחבר מציין שידיעותיו בעולם הטהרה צמחו תוך לימוד משותף עם הרב חיים אילסון שליט"א, ומתנצל שלא היה ביכולתו לייחס לו באופן מפורש את חלקו בדיונים השונים שבחיבור. המחבר מזכיר גם את חלקם של תלמידיו שומעי לקחו, שאיתם נתלבנו הדברים והגיעו לעריכתם. גם אופיים המיוחד של המקורות העוסקים בדיני טהרה הוא גורם חשוב. אין גמרא; המשנה והתוספתא, הר"ש משנץ, הרמב"ם והראב"ד הופכים למשאבים מרכזיים. מקורות אלה אינם ידידותיים באופן מיוחד, אבל מצד שני הם פתוחים ומשאירים מרחב למחשבה חדשה.

"מחשבה" והלכה למעשה

גוף הספר הוא "למדני" באופן מובהק, אך בסיומו משאיר המחבר מקום לדיונים בעלי אופי שונה. פרק קצר יחסית מעלה את נושא הטומאה כמושא לעיון רעיוני – האם

⁴ למשל, העובדה שכלי "הבא במידה" (= המכיל ארבעים סאה) אינו מקבל טומאה מוסברת בפרק הראשון על רקע ריחוקו משימוש של האדם; אך ייתכן שפשוט אינו מוגדר ככלי, כפי שמסביר המחבר בפרק על טומאת כלים.

הטומאה היא תופעה מטפיזית, או שמא מזהירה התורה על דיני טומאה וטהרה לשם מטרת חינוכיות או חברתיות הרצויות לה? לבירור השאלה מביא המחבר מקורות מדרשיים, אך גם מעלה טיעון הצומח מעולם ההלכה. הרי אנו מוצאים מקרים שבהם מתירה לנו ההלכה להתעלם מטומאה, למרות נוכחותם של התנאים האובייקטיביים לקיומה. למשל, טומאת נגע מתחילה רק ברגע קביעתה על ידי הכהן. מכאן נראה שאין מדובר בתופעה רוחנית "ריאלית". ואולם יש להעיר שכבר מצאנו שההלכה פועלת מתוך הנחה שהמציאות האובייקטיבית מיישרת קו עם גדריה, ואפילו בהקשרים קיצוניים יותר מנידוננו.⁵

דיונים ארוכים ומפורטים יותר מוקדשים לבירורי הלכה למעשה בשתי שאלות נפוצות ממצאות ימינו – האם כהנים אמורים לחשוש ממעבר מעל קברים בזמן טיסה, והאם מותר להם לסייר באתרי השמדה בפולין. הצירוף בין "למדנות" טהורה ותיאורטית לבין פסיקה להלכה בספר אחד הוא יוצא דופן, אך הוא מדגיש שלמרות המוסכמה המניחה שקיים ניגוד בין ה"מזג" הלמדני לבין יכולת הפסיקה למעשה, קיימת גם בחינה אחרת, הרואה דווקא בניתוח עיוני קלאסי את הבסיס הטוב ביותר להגיע להכרעה מעשית. לרב וולף חשוב הדבר באופן מיוחד, לאור הערתו (בהקדמה לספר) שלעיתים נתקלים בפוסקים חשובים השואבים את ידיעותיהם בתחום הטהרה ממקורות משניים, ומגיעים למסקנות מפוקפקות עקב חוסר בקיאותם בחומר היסודי.

מתוך התשובות המעשיות האלו ניתן לראות עד כמה דווקא הלמדנות תורמת לפסיקה מהימנה. שני היבטים לתרומה זו: (1) פירוק השאלה לחלקיה וזיהוי הסוגיות והשיקולים העשויים להיות רלוונטיים לשאלה; (2) ניתוח כל מרכיב בפני עצמו על מנת לבחון את טיב השפעתו על ההלכה הסופית.⁶ לדוגמה, האפשרות להתיר טיסה במטוס לכהן מחייבת התמודדות עם יכולתו של המטוס לשמש כאוהל החוצץ בפני הטומאה, ועניין זה עצמו תלוי במספר בירורים, כגון האם מדובר ב"אוהל זרוק",

⁵ הפוסקים הביאו בשם הירושלמי בנדרים, שהחלטת בית דין על עיבור השנה קובעת את גיל ילדה שנבעלה כפחות משלוש שנים, אז בתוליה חוזרים, זאת על פי הפסוק "לא-ל גומר עלי". עיין ש"ך יורה דעה סי' קפט סקי"ג. אך נגדנו עומד שו"ת **חתם סופר** אורח חיים (פג), שם נפסק שמעיקר הדין מותר להכניס קטנה למוסד רפואי שאוכלים בו נבלות, אבל למעשה אסור הדבר משום שמאכלות אסורות מטמטמים את הלב, למרות שאין שום איסור הלכתי באכילתם בנסיבות אלו; הרי שהמציאות (הרוחנית – "טמטום הלב") לא מתיישרת עם ההלכה.

⁶ על עניין זה ראה במאמרו של הרב י"ד בלייך "לומדות ופסיקה: ניתוח עיוני והכרעות הלכתיות" (באנגלית) בתוך *The Conceptual Approach to Jewish Learning*, ניו יורק 2006.

והאם אלומיניום מקבל טומאה. כך יש לברר אם ניתן לראות את היושבים במטוס כמוקפים כלי החתום ב"צמיד פתיל", והאם ניתן להקל מדין ספק טומאה ברשות הרבים. תקדים חשוב מוצא המחבר בדיוני הפוסקים סביב נסיעת כהן ברכבת העוברת מעל קברים.

ספק טומאה

כדי לעמוד מעט יותר מקרוב על דרכו של המחבר, נעיין באחד המקצועות החשובים הנידונים בספר: ספק טומאה. המיוחד שבספק הלכתי זה הוא שהכרעתו תלויה במקום התרחשותו: ברשות היחיד הינו טמא וברשות הרבים טהור. חידוש גמור בספר שלפנינו הוא שאלת המחבר: מסברה, מדוע יש הבדל כזה בין הרשויות? אמנם, הדינים הללו נלמדים מפסוקים, ועל כן אפשר היה להסתפק בקביעה שמדובר ב"גזרת הכתוב". גם למדן בריסקאי, המחפש את המושג שמאחורי ההלכה, אינו מוכרח להעלות את השאלה הזו. הרא"ל למשל לא טיפל בה בשיעוריו לטהרות, למרות שהוא דן בסוגיית ספק טומאה בהיקף רב. רוח הדברים שם היא שהחילוק בין רשות היחיד לרשות הרבים מתקבל כנתון מונח מראש, והדבר משתקף במבנה הניתוח: כל רשות מטופלת בפני עצמה. אך ב"מנחה טהורה" חקירת ההבדל בין הרשויות היא ציר הדיון כולו.

מותר לשער שההתרחקות משאלה זו נובעת מסוג התשובה שהיא מזמינה. שאלה של "מדוע" לכאורה תיענה בקביעה על המשמעות הרעיונית של הבדלי הרשויות, קביעה המשתייכת לתחום ההגותי של "טעמי המצוות"; ואילו הניתוח הישיבתי המקובל, המיוצג בספר זה ברמה גבוהה, אינו מעוניין במוצא הרעיוני של הדין, אלא בחשיפת דופק ההלכה ובהבנת המנגנון המחיה אותה. דיונו של הרב וולף ממחיש שגם הבנה כזו עשויה לצמוח מן השאלה "מדוע", כפי שנראה.

ובכן, מהם שורשי הדין הזה? המקור המפורסם יותר הוא איסור סוטה לבעלה לאחר שהתייחדה עם אדם זר ברשות היחיד דווקא, שכן בכך התעורר לגביה ספק שמא זינתה, כלומר "ספק טומאה"; בעוד ברשות הרבים אין מציאות של איסור סוטה לבעלה על ידי ייחוד. בתוספתא וברמב"ם מובא יסוד שני להבחנה האמורה – התקדים של "טומאה הותרה בציבור" שעל פיו יש מקום להקל בענייני טומאה וטהרה ככל שהדבר נוגע לרבים. כפי שמסביר הרב וולף, ההלכה פה מתחשבת בקושי שיש בשמירה על הלכות טהרה ברשות הרבים. אפשר להסתפק בכך, אבל המחבר מגלה שלשני ההסברים האלה יש תוצאות מרחיקות לכת על הבנתנו את עצם הדין, ולא רק את סיבותיו.

במודל של סוטה, הימצאות האדם הזר והאישה באותו מקום מהווה "רגליים לדבר". מושג זה פירושו שהנסיבות האובייקטיביות מעלות את השאלה: האם היה מעשה ביאה אסור? בדומה לכך, הימצאות מקור הטומאה והאדם באותו מקום מעלה את השאלה האם התקיים מגע מטמא. המצב "בשטח" מהווה, בשפה הלמדנית, "לידת ספק". אירוע כזה אינו יכול להתרחש ברשות הרבים: כמה שלא יתקרבו שני הגורמים זה לזה מבחינת המרחק הפיזי ביניהם, עדיין הם אינם נמצאים "במקום אחד" מוגדר. רשות הרבים פרוצה לכל עבר ואין בה רציפות מאחדת. ודוק: איננו מבחינים כאן בין המצבים לפי שיעורי הסתברות גבוהים או פחותים. היסוד הוא אחר. כדי שההלכה תתחשב בספק טומאה, אין די בכך שיייתכן במציאות שהיה מגע, אלא דרושים אירוע ברור או נסיבות ודאיות המעוררות בדעתנו את ספק הטומאה. נסיבות כאלו קיימות רק ברשות היחיד.⁷

לכשנתבונן בדין לאור הסבר זה, נמצא שההבדל בין הרשויות הוא בטיב הספק. אבל אם נקבל את ההסבר השני, שלפיו ההלכה יוצרת את ההבחנה הנזכרת כדי להקל על הרבים, הווה אומר שהתוצאה – טומאת הרבים – היא הקובעת, ולא אופן יצירת הספק. כלומר, החילוק בין הרשויות הוא באופי הטומאה. לחקירה זו השלכות רבות. למשל, כדי שנטמא ברשות היחיד קיימת דרישה שאדם בר דעת יהיה מעורב בהתרחשות ("יש בו דעת לישאל"). באיזה סוג מעורבות מדובר? אם מה שמייחד את רשות היחיד הוא הספק שהתעורר, מסתבר שהאדם צריך ליצור את הספק. אולם אם הרשות מגדירה את אופי הטומאה, נראה שהאדם צריך להיות מעורב ביצירת הטומאה. שיערו את המקרה הבא, שבו נחלקו הרמב"ם והראב"ד. אדם ברשות היחיד מערה מכלי אל כלי, ונמצא שרץ בכלי השני. כעת מסופקים אנו במעמדו של הכלי הראשון כי אולי השרץ נפל ממנו. גם אם השרץ היה בכלי הראשון, לא האדם הכניסו לשם, ולכן מבחינת ההיטמאות אין כאן "דעת לישאל". אבל האדם בהחלט יצר את הספק, ומן ההיבט הזה ראוי להכריע לצד הטומאה.⁸

7 לדעתי היה מקום להסביר נקודה זו יותר. דוגמה לעיקרון הזה מחוץ להלכות טומאה ראה ביורה דעה סי' צט סע' ד, ובט"ז סק"ה. מקור לעצם הסברה לגבי טומאה ברשות היחיד מצוי לדעתי בחידושי רבנו דוד לפסחים י ע"א ד"ה היני בקעה, "לפיכך נאמר וכו".

8 ניסוח שתי האפשרויות בספר הוא האם האדם "נשאל על ההיטמאות" או "על הספק". הלשון צריכה תיקון, כי בכל מקרה האדם נשאל על הספק. בכלל, יש מקום לעריכה לשונית מוקפדת יותר, למרות שהספר כתוב כמעט תמיד בלשון בהירה ומובנת.

לא ניכנס להשלכות הנוספות של החקירה הזו. ואולם, נעמוד בקצרה על היבט מתודולוגי. שניים הם המקורות שמהם עשויה להתעורר חקירה למדנית: המחשבה הטהורה המתבוננת, ומאידך - עיון במקורות, המוביל לכיוון חשיבה מסוים. הדרך הראשונה פתוחה יותר, ואילו הדרך השנייה עשויה להיות מתאימה יותר לחומר של הסוגיה, ולכן אולי תתברר כיעילה יותר. הדרך הראשונה מהווה ביטוי אישי צרוף יחסית, והשנייה מבטאת רגישות למקורות ויצירת שילוב עדין ודו־שיח בין יצירתו של הלומד לבין נתוני ההלכה. ולמקרה שלפנינו: כאשר שואלים מדוע יש הבדל בין שני דינים, ייתכן שבסוף אחד מהם יישאר ללא הסבר. למשל - אם נבין שמטהרים ברשות הרבים כדי להקל על הציבור, למעשה החומרה ברשות היחיד היא ללא הסבר, ולעניין זה ייתכן שנישאר "בגזרת הכתוב" הנלמדת מסוטה. ההחלטה להתמקד בהבדל שבין הדינים, ולא בהסבר של כל אחד בפני עצמו, מושפעת מן החומר ההלכתי ומהשאיפה לסדר ולנמק אותו. תובנותיו של הלומדן צומחות מניסיונו, וכך הוא מברר לעצמו אילו שאלות כדאי לשאול, ואילו חקירות עשויות להיות פוריות ומועילות.

"מנחה טהורה" מעניק למקצוע הטהרה דמות מתחדשת. מעתה תחום זה איננו "שטח ההפקר" של ההלכה, ופרטי הלכותיו אינם תפזורת חלקיקים מחוסרי־כיוון. סדר טהרות מורכב, כיתר שטחי ההלכה, ממבנים הגיוניים. הוא נשלט על ידי מנגנונים מוגדרים, והוא מגלם מושגי יסוד המעניקים רציפות תפיסתית לכל נושא. ניתן להשתמש בחיבור כמבוא, כמדריך או כעזר לעיון בסוגיה נתונה (המפתחות בסוף הספר מפורטים ושימושיים). ראוי שהוא יתפוס מקום של כבוד בספריותיהם של בני תורה.

שער המקדש, מאת הרב דוד בן שמעון, בעריכת הרב חיים ערן אלפסי, עם ביאור "לב חיים", תש"ע, 160 עמ'

הרב דוד בן שמעון, מי שכונה "הצוף דב"ש", היה מייסדה ומנהיגה של עדת המוגרבים בירושלים במאה ה־19, ובונה שכונת מחנה ישראל בבירה. יצירתו התורנית, וכן חייו בכלל, התמקדו בעניין ארץ ישראל. בחייו הדפיס את "שער החצר", ספר המכיל תרי"ג פרקי עיון בסוגיות של אגדה והגות הקשורות לארץ ישראל, תוך עריכה מופלאה של מקורות מגוונים מחז"ל, ראשונים ואחרונים. לפנינו הוצאה מחודשת המלקטת את ענייני המקדש מתוך ספרו של הרדב"ש. הכריכה והעריכה מושקעות ומושכות את העין. העורך הוסיף כותרות וכותרות־משנה, ביאורים לטקסט, והשלמת פרטים על המחברים שדבריהם צוטטו על ידי הרדב"ש, רבים מהם דמויות לא־מוכרות לקורא הממוצע. המבוא לספר הוא מסמך אישי המתאר את הזיקה הנפשית העמוקה שחש

בשדה ספר

העורך לרב הגדול למרות פער הזמן והדורות החוצץ ביניהם. זיקה זו הופכת את הספר ל"עבודה מאהבה".

מסכת מדות – שינויי נוסח לפרקי ג, ד, ה, מאת אשר זליג קאופמן, ירושלים תשס"ט

במשך שנה עמל פרופ' קאופמן, המחבר, יחד עם הרב ד"ר רפאל פוזנר, על סידור הכרך הנוכחי לדפוס, על פי בדיקת רשימות שהצטברו בידי המחבר תוך כדי מחקריו בעבר. העבודה המדוקדקת מסדרת בבהירות לפני המעיין את השוואת הגרסאות של 38 כתבי יד ודפוסים ישנים. הכרך שלפנינו הוא השלמה לכרך הראשון שהציב את שינויי הנוסחאות לפרקים א-ב של המסכת.